

Elżbieta Wierzbicka-Piotrowska

Uniwersytet Warszawski

Danuta Buttler

I. Biogram

Urodziła się jako Antonina Danuta Focht (pierwszego imienia nie używała) 18 września 1930 roku w Radomiu w rodzinie inteligenckiej, zmarła 2 marca 1991 roku po długotrwałej walce z ciężką chorobą. Jej ojciec, Kazimierz Focht był przed wojną księgowym, a po wojnie dyrektorem administracyjno-handlowym w Zespole Odlewni Radomskich, matka Aniela z Gąsowskich Focht była nauczycielką. W 1944 roku Danuta Focht ukończyła szkołę powszechną, a w 1949 roku Państwowe Liceum i Gimnazjum Żeńskie w Radomiu. Po maturze rozpoczęła studia I stopnia na Wydziale Humanistycznym UŁ równocześnie w sekcji germanistycznej i polonistycznej. Ukończyła je w 1952 roku i podjęła studia polonistyczne II stopnia na UW. Zmiana miejsca studiów była podyktowana nową sytuacją rodzinną – w 1952 roku Danuta Focht poślubiła Andrzeja Buttlera, który był zatrudniony w ówczesnym Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. W czasie studiów uczęszczała na seminaria Witolda Doroszewskiego, pod którego kierunkiem napisała pracę magisterską pt. „Uwagi o języku Franciszka Salezego Jezierskiego”. Dyplom magistra uzyskała w 1954 roku. Jeszcze jako studentka prowadziła zajęcia dydaktyczne, a w 1953 roku została asystentem w Zakładzie Stylistyki i Kultury Języka na Wydziale Dziennikarstwa UW. Stopień doktora uzyskała w 1964 roku na podstawie rozprawy „Polski dowcip językowy” (promotorem był W. Doroszewski), a stopień doktora habilitowanego w 1975 roku na podstawie rozprawy pt. „Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)”. W 1969 roku otrzymała nominację na stanowisko docenta, w 1979 roku Rada Państwa nadała jej tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1986 roku profesora zwyczajnego. W życiu naukowym i akademickim uczestniczyła bardzo aktywnie – była redaktorem naczelnym „Poradnika Językowego”, członkiem Kolegium Redakcyjnego „Przeglądu Humanistycznego”, członkiem komisji Międzynarodowego Zjazdu Sławistów, członkiem Komitetu Językoznawstwa PAN, współpracownikiem Fundacji Humboldta, kierownikiem Zakładu Leksykologii i Kultury Języka IJP UW, dziekanem Wydziału Polonistyki UW.

Za działalność naukową i dydaktyczną była kilkakrotnie wyróżniona nagrodą Rektora UW, trzykrotnie nagrodą Ministra Nauki, a w 1987 roku Nagrodą im. Witolda Doroszewskiego. W 1978 roku została odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej, a w 1980 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W licznych publikacjach jest wspomniana jako człowiek, na którym zawsze można było polegać, dociekliwy badacz o szerokich horyzontach, autorka nowatorskich interpretacji i prekursorka systemowego spojrzenia na komponent leksykalny języka.

2. Poglądy na język i językoznawstwo

D.B. jest przedstawicielką strukturalizmu wzbogaconego o elementy składni zależnościowej Luciena Tesnière'a oraz teorii pól znaczeniowych Josta Trier'a i Waltera Porziga. Założeniem teoretycznym jej badań było traktowanie języka jako uporządkowanego i zhierarchizowanego zbioru jednostek znaczących. Prowadziła badania w zakresie semantyki, leksykologii, składni, stylistyki oraz kultury języka. Jej prace dotyczą jednak przede wszystkim słownictwa, które opisywała zarówno synchronicznie, jak i diachronicznie. Starła się udowodnić, że podobnie jak gramatyka, także leksyka tworzy system, który można opisywać jako regularną sieć opozycji. Systemowości poszukiwała zarówno w obrębie słownictwa, jak również w jego warstwie semantycznej. Jest autorką ponad 250 prac, w których zawarła opis polskiego systemu leksykalnego, składającego się z licznych pól znaczeniowych pozostających względem siebie w stosunku komplementarności, podrzędności, krzyżowania się lub wykluczania. Jednostki tworzące takie pola charakteryzowała pod kątem ich łączliwości kategoryalnej, formalno-gramatycznej oraz leksykalno-semantycznej, łącząc w ten sposób podejście semantyczne ze składniowym w analizie jednostek języka. W monografii pt. „Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny” (1976) na licznych przykładach wykazała, że konflikt między rekacją a znaczeniem jakiegoś słowa może stać się przyczyną jego przejścia z jednego pola leksykalnego do drugiego. Procesy tego typu leżały zdaniem D.B. u podstaw tendencji rozwojowych polskiego słownictwa. W pracy „Rozwój semantyczny wyrazów polskich” (1978) zawarła autorską typologię zmian znaczeniowych, ilustrując ją analizą kilku tysięcy leksemów. Poszczególne rodzaje zmian językowych wyróżniła na podstawie trzech kryteriów – odniesienia przedmiotowo-logicznego wyrazu, jego wartości emocjonalno-stylistycznej oraz charakterystyki systemowej, wynikającej z opozycji synonimicznych, antonimicznych i słowotwórczych, dzięki którym zajmował on określone miejsce w systemie leksykalnym języka.

Badania nad semantyką i składnią wykorzystywała w pracach normatywnych. Jest współautorką dwóch tomów „Kultury języka polskiego” (1971, 1982), w których opracowała zagadnienia polskiej normy składniowej i leksykalnej. Była zwolenniczką wyróżniania dwóch norm w języku – wzorcowej i potocznej. Podstawą zaś wszelkich rozstrzygnięć poprawnościowych były dla niej procesy rozwoju języka, które wnikliwie analizowała, odkrywając mechanizmy zjawisk językowych. Opisała je w serii artykułów poświęconych polszczyźnie XIX i XX wieku (por. 1974ab, 1978abcd, 1981, 1989ab, 1991).

Wiele miejsca w jej dorobku zajmuje analiza homonimii i polisemii oraz charakterystyka stylistyczna języka wybranych autorów (m.in. S. Żeromskiego i K.I. Gałczyńskiego).

Jest też autorką teorii komizmu językowego, którą przedstawiła w książce „Polski dowcip językowy” (1968). Oparła ją na pracach wybitnych badaczy dowcipów słownych w różnych językach, aby w rezultacie opisać bogactwo materiału polskiego, stosując do niego kryteria wynikające z właściwości rodzimego systemu leksykalnego, m.in. takich, jak istnienie wyrazów wieloznacznych i homonimów, rozluźnienie więzi słowotwórczej lub etymologicznej wyrazu, brak symetrii znaczeniowej analogicznych formalnie słów.

Wyniki swoich badań prezentowała nie tylko w pracach naukowych. Jest autorką kilku podręczników szkolnych do kształcenia językowego, zbiorów ćwiczeń i innych opracowań przeznaczonych do nauczania języka polskiego cudzoziemców, a także kilku artykułów popularnonaukowych publikowanych w miesięcznikach i tygodnikach.

Wykaz publikacji D.B. jest zamieszczony w „Pracach Filologicznych”, t. 37 (1992). Jej uczniami byli: Anna Cegieła, Grzegorz Dąbkowski, Anna Engelking, Andrzej Markowski, Iwona Nowakowska-Kempna, Marta Pančikova, Elżbieta Wierzbicka-Piotrowska.

Najważniejsze publikacje

- D.B. 1967. „Koncepcje pola znaczeniowego”. *Przegląd Humanistyczny* 2: 41–59.
- D.B., H. Kurkowska, i H. Satkiewicz. 1971. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- D.B. 1972. „Zmiany słownikowe w polszczyźnie przełomu XIX i XX wieku”. *Poradnik Językowy* 4–5: 196–204, 276–285.
- D.B. 1973. „Groteska językowa K. I. Gałczyńskiego”. *Przegląd Humanistyczny* 2: 35–71.
- D.B. 1974a. „Rozwój słownictwa polskiego w II połowie XIX wieku”. W *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*, red. A. Jedlička. Praha: Universita Karlova, 97–102.
- D.B. 1974b. *Polski dowcip językowy*, wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- D.B. 1976. *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- D.B. 1977a. „Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu «pozostający w związku z radością»”. *Prace Filologiczne* 27: 271–286.
- D.B. 1977b. „Słowo poetyckie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego”. *Przegląd Humanistyczny* 3: 63–73.
- D.B. 1978a. „Łączliwość przymiotników o znaczeniu «związany z radością»”. *Prace Filologiczne* 28: 208–221.
- D.B. 1978b. „Powojenne innowacje w polskim zasobie słownym”. *Przegląd Humanistyczny* 5: 55–67.
- D.B. 1978c. „Semantyka Stefana Żeromskiego”. W *Żeromski i Reymont*, red. J. Detko. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 173–184.
- D.B. 1978d. *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- D.B. 1981. „Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny”. W *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, red. H. Kurkowska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 187–219.
- D.B., H. Kurkowska, i H. Satkiewicz. 1982. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (słownictwo rodzime)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- D.B. 1988. *Słownik polskich homonimów całkowitych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- D.B. 1989a. „Podłoże zaniku niektórych wyrazów rodzimych w polszczyźnie przełomu XIX i XX wieku”. *Przegląd Humanistyczny* 4: 51–59.
- D.B. 1989b. „Zapomniane frazeologizmy polskie XIX wieku”. *Przegląd Humanistyczny* 8–9: 146–155.
- D.B. 1991. „Procesy eliminacji wieloznaczności w drugiej połowie XIX wieku”. *Prace Filologiczne* 36: 229–235.

Literatura podmiotowa

- Grochowski, M. 2011. „Składnia w leksykologii. O teoretycznych i empirycznych podstawach leksykologii opisowej Danuty Buttler”. W *Słowa i ich opis. Na drogach współczesnej leksykologii*, red. D. Zdunkiewicz-Jedynak. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 11–22.
- Markowski, A. 1992a. „Dorobek naukowy Profesor Danuty Buttler”. *Prace Filologiczne* 37: 13–22.
- Markowski, A. 1992b. „Danuta Buttler (1930–1991)”. *Język Polski* 72(1): 1–4.
- Markowski, A. (red.). 1992c. *Opisać słowa. Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej w rocznicę śmierci Profesor Danuty Buttler. Teoretyczne i metodologiczne zagadnienia leksykologii. Warszawa 4–5 marca 1992 r.* Warszawa: Instytut Języka Polskiego UW.
- Puzynina, J. 1991. „Profesor Danuta Buttler”. *Przegląd Humanistyczny* 3–4: 163–167.
- Redakcja. 1991. „Profesor Danuta Buttler (1930–1991)”. *Poradnik Językowy* 7–8: 243–247.
- Rybicka-Nowacka, R. 1992. „Nota biograficzna”. *Prace Filologiczne* 37: 9–11.
- Sękowska, E. 2016. „Danuta Buttler (1930–1991)”. *Poradnik Językowy* 3: 95–100.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. 2017. „Danuta Buttler i jej prekursorskie prace na temat semantyki”. W *MY z NICH. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Z. Zaron, i Z. Greń. Warszawa: Wydawnictwo UW, 39–52.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. 2016. „Walencja w ujęciu Danuty Buttler jako inspiracja do badań nad polską składnią semantyczną”. W *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, red. K. Skwar-ska, i E. Kaczmarek. Praha: Akademie věd České republiky, Slovanský ústav AV ČR, 59–69.
- „W pracowniach uczonych...” (rozmowa z prof. dr hab. Danutą Buttler). 1988. *Polonistyka* 3: 246–251.
- Zdunkiewicz-Jedynak, D. (red.). 2011. *Słowa i ich opis. Na drogach współczesnej leksykologii*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.